

Spis treści

Wprowadzenie	11
1. Wstęp i opis źródeł	13
1.1. Ensi – znaczenie terminu i ewolucja funkcji do czasów III dynastii z Ur	13
1.2. Stan badań o ensim w czasach nowosumeryjskich	16
1.3. Nowosumeryjskie dokumenty administracyjne	19
1.3.1. Liczba zachowanych i opublikowanych tekstów	19
1.3.2. Archiwa nowosumeryjskich dokumentów administracyjnych	20
1.3.3. Cechy charakterystyczne nowosumeryjskich dokumentów administracyjnych i ich typologia	26
1.4. Nowosumeryjskie dokumenty administracyjne jako źródło do badań nad ensim	30
1.4.1. Podstawowe znaczenie archiwum z Ummu	30
1.4.2. Katalog źródeł dotyczących ensiego w prowincjach Umma i Girsu-Lagaš	31
1.4.3. Zbiory uzupełniające – dokumenty z Puzriš–Dagān, Girsu-Lagaš i Nippur wzmiankujące ensiego z Ummu lub samą Ummę	34
2. Państwo III dynastii z Ur	37
2.1. Zarys historii politycznej	37
2.1.1. Ur-Namma i powstanie państwa III dynastii z Ur	39
2.1.2. Šulgi – twórca potęgi państwa	42
2.1.3. Amar-Suen i Šū-Suen – czas rozkwitu	49
2.1.4. Ibbi-Suen – czas upadku	55
2.2. Struktura organizacyjna państwa	62
2.2.1. Obszar państwa i podział na trzy strefy	64
2.2.2. Charakterystyka każdej strefy – jej organizacja i rola w państwie	69
2.3. Sektory ekonomiczno-administracyjne gospodarki państwowej	77
2.3.1. Sektor centralny: wymiar i organizacja	78
2.3.2. Sektor lokalny i gospodarka świątynna: elementy składowe i zarząd	80
2.4. System podatków prowincjonalnych bala i rola w nim ensiego	82
2.4.1. Termin „bala” i jego znaczenie w systemie podatków w państwie III dynastii z Ur	82
2.4.2. Ensi głównym płatnikiem podatku bala	85

3. Aktywność ensiego w poszczególnych sektorach gospodarczych prowincji: prezentacja i opracowanie tematyczne źródeł	94
3.0. Uwagi wstępne	94
3.1. Prace i pracownicy, rozliczanie czasu pracy	112
3.1-1. Prace wykonywane w sektorze rolniczym, w tym także na rzecz majątku ensiego i majątku jego rodziny	112
3.1-1.1. Ensi potwierdza wykonanie lub odbiór prac	113
3.1-1.2. Wykonanie prac potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	117
3.1-1.3. Wykonanie prac potwierdza syn, brat lub żona ensiego	120
3.1-1.4. Wykonanie prac potwierdza żandarm ensiego (aga ₃ -us ₂ ensi ₂) lub inny jego funkcjonariusz	120
3.1-1.6. Teksty dotyczące prac na rzecz majątku ensiego lub majątku jego żony	121
3.1-1.7. Majątek przedstawicieli personelu ensiego	130
3.1-1.8. Ensi wykonuje inną czynność lub jest wymieniony w innych kontekstach	131
3.1-1.9. Dokumenty zbyt uszkodzone, aby dokładniej sprecyzować rolę ensiego	134
3.1-2. Transport wodny	135
3.1-2.1. Ensi potwierdza wykonanie lub odbiór prac	136
3.1-2.2. Wykonanie prac potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	141
3.1-2.3. Wykonanie prac potwierdza syn ensiego	142
3.1-2.5. Ensi formalnym dostawcą pracowników	143
3.1-2.6. Prace wykonane na rzecz statku ensiego (ma ₂ ensi ₂) lub przy użyciu jego statku	143
3.1-2.8. Ensi w innych kontekstach w dokumentach dotyczących transportu wodnego	145
3.1-3. Transport lądowy – tragarze	145
3.1-3.1. Ensi potwierdza wykonanie lub odbiór prac	145
3.1-3.2. Wykonanie prac potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	146
3.1-3.3. Wykonanie prac potwierdza syn ensiego	147
3.1-4. Inne prace	147
3.1-4.1. Ensi potwierdza wykonanie lub odbiór prac	147
3.1-4.2. Wykonanie prac potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	148
3.1-4.5. Ensi formalnym dostawcą pracowników	149
3.1-4.8. Ensi w innych kontekstach	149
3.1-5. Teksty dotyczące różnych pracowników i urzędników wymienianych osobiście (listy imion)	150
3.1-5.1. Ensi potwierdza odbiór pracowników (lista imion lub pojedyncze imiona)	151
3.1-5.2. Odbiór pracowników potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	154
3.1-5.5. Ensi dostawcą pracowników – formuła „ki ensi ₂ (-ka)-ta”	154
3.1-5.7. Pracownicy związani służbowo z ensim lub zatrudniani jako jego personel	155
3.1-5.8. Ensi w innych kontekstach w dokumentach wymieniających imiennie pracowników	155
3.2. Hodowla	156
3.2.1. Ensi potwierdza odbiór zwierząt	157
3.2.2. Odbiór zwierząt potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	178
3.2.3. Odbiór zwierząt potwierdza swoją pieczęcią syn, brat lub żona ensiego	179
3.2.4. Odbiór paszy dla zwierząt potwierdza osoba służbowo związana z ensim lub jej syn	181
3.2.5. Ensi dostawcą zwierząt lub paszy	182
3.2.6. Zwierzęta przeznaczone na różne potrzeby ensiego lub należące do jego majątku	184

3.3.	Dystrybucja artykułów spożywczych (pochodzenia rolniczego i hodowlanego)	190
3.3.1.	Ensi potwierdza odbiór artykułów spożywczych	192
3.3.2.	Odbiór artykułów spożywczych potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	232
3.3.3.	Odbiór artykułów spożywczych potwierdza syn, brat lub żona ensiego	234
3.3.4.	Odbiorcą lub dostawcą artykułów spożywczych osoba służbowo związana z ensim lub jej syn	235
3.3.5.	Ensi dostawcą artykułów spożywczych – formuły: „ki ensi ₂ (-ka)-ta”, „ensi ₂ ba-zi”, „zi-ga ensi ₂ ”	236
3.3.6.	Artykuły spożywcze dla ensiego lub do niego należące	240
3.3.7.	Artykuły spożywcze dla rodziny lub personelu ensiego	246
3.3.8.	Ensi w innych kontekstach w dokumentach dotyczących artykułów spożywczych	248
3.3.9.	Teksty uszkodzone – rola ensiego trudna do ustalenia	253
3.4.	Przemysł tekstylny – wełna, tkaniny, płótna	254
3.4.1.	Ensi potwierdza odbiór tekstyliów	254
3.4.2.	Odbiór tekstyliów potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	259
3.4.3.	Odbiór tekstyliów potwierdza syn, brat lub żona ensiego	260
3.4.4.	Odbiorcą lub dostawcą tekstyliów osoba służbowo związana z ensim lub jej syn	260
3.4.5.	Ensi dostawcą towaru	261
3.4.6.	Tekstylia przeznaczone dla ensiego lub stanowiące jego majątek	263
3.4.8.	Ensi w innych kontekstach w dokumentach dotyczących tekstyliów	264
3.5.	Pozyskiwanie i przetwórstwo trzciny, drewna oraz roślin trawiastych	267
3.5.1.	Ensi potwierdza odbiór trzciny, drewna lub wykonanych z nich wyrobów	268
3.5.2.	Odbiór towarów potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	273
3.5.3.	Odbiór towarów potwierdza syn, brat lub małżonka ensiego	278
3.5.4.	Odbiorcą lub dostawcą towarów osoba służbowo związana z ensim lub jej syn	278
3.5.5.	Ensi dostawcą towarów	279
3.5.6.	Towary dla ensiego, jego majątku bądź z jego majątku pochodzące; praca na rzecz ensiego lub jego majątku	281
3.5.8.	Ensi w innych kontekstach w dokumentach dotyczących trzciny, drewna, roślin oraz wyrobów z nich	283
3.6.	Garbarstwo i skórnictwo (skóry i ścięgna)	287
3.6.1.	Ensi potwierdza odbiór skór i wyrobów ze skóry	287
3.6.2.	Odbiór towarów potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	289
3.6.3.	Odbiór towarów potwierdza syn, brat lub żona ensiego	289
3.6.5.	Ensi dostawcą skór lub ścięgien	290
3.6.6.	Skóry zwierzęce lub wyroby skórzane dla ensiego lub do niego należące	291
3.6.7.	Skóry lub wyroby skórzane dla rodziny lub dla personelu ensiego	292
3.6.8.	Ensi w innych kontekstach w dokumentach o skórach i wyrobach ze skóry	292
3.7.	Metalurgia, kamieniarstwo, garncarstwo i inne gałęzie przetwórstwa	293
3.7.1.	Ensi potwierdza odbiór artykułów rzemieślniczych	295
3.7.2.	Odbiór towarów potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	298
3.7.3.	Odbiór towarów potwierdza swoją pieczęcią syn lub brat ensiego	299
3.7.4.	Odbiorcą lub dostawcą towarów osoba służbowo związana z ensim	300
3.7.5.	Ensi dostawcą towarów	301
3.7.6.	Towary dla ensiego, stanowiące jego majątek lub z niego pochodzące	302
3.7.8.	Ensi w innych kontekstach w dokumentach dotyczących artykułów rzemieślniczych	303
3.8.	Dokumenty dotyczące dystrybucji różnych artykułów spożywczych, rzemieślniczych lub zwierząt hodowlanych	304
3.8.1.	Ensi potwierdza odbiór różnych artykułów	304
3.8.2.	Odbiór towarów potwierdza urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	308

3.8.4.	Odbiorcą towarów osoba służbowo związana z ensim lub jej syn	309
3.8.5.	Ensi dostawcą artykułów spożywczych, rzemieślniczych lub zwierząt hodowlanych	309
3.8.6.	Różne artykuły dla ensiego lub stanowiące jego majątek	311
3.8.8.	Ensi w innych kontekstach w dokumentach dotyczących artykułów spożywczych, rzemieślniczych lub zwierząt hodowlanych	312
3.9.	Dokumenty o różnej tematyce, ale identycznym formularzu	314
3.9.1.	Etykiety na kosze z tabliczkami (pisan-dub-ba)	314
3.9.2.	Teksty sądowe i procesowe	315
3.10.	Teksty uszkodzone i rodzaj towaru niewiadomy; mogą o nim świadczyć pośrednio jedynie osoby współdziałające z ensim	320
3.10.1.	Ensi potwierdza odbiór towarów	320
3.10.2.	Odbiorcą towarów urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	321
3.10.4.	Odbiorcą towarów osoba służbowo związana z ensim lub jej syn	322
3.10.5.	Ensi dostarcza towar	322
3.10.8.	Inne konteksty występowania ensiego niż już omówione lub jego rola trudna do ustalenia z powodu uszkodzenia tekstu	322
3.11.	Dokumenty datowane wg kalendarza państwowego, lecz pochodzące z Ummy lub rejestrujące rzeczywistość ekonomiczną i administracyjną prowincji Umma	323
3.11.1.	Ensi z Ummy odbiorcą towarów	323
3.11.5.	Ensi z Ummy dostawcą towarów	324
3.12.	Ensi z Ummy w dokumentach z Girsu-Lagaś	327
3.13.	Ensi z Ummy w dokumentach z Puzriś-Dagān	328
3.13.1.	Ensi z Ummy odbiorcą	329
3.13.5.	Ensi z Ummy dostawcą	331
4.	Klasyfikacja i analiza formalna danych zawartych w tabelach źródłowych	336
4.1.	Problemy interpretacyjne i metodologiczne związane z przyjęciem niektórych kryteriów formalnych	336
4.1.1.	Praktyka używania pieczęci oraz stosowania w dokumentacji formuł „kišib ensi ₂ (-ka)” oraz „kišib PN”	336
4.1.2.	Interpretacja danych zawartych w dokumentach datowanych wg kalendarza państwowego, ale rejestrujących rzeczywistość ekonomiczno-administracyjną prowincji Umma	348
4.1.3.	Problemy związane z interpretacją danych prozopograficznych	350
4.2.	Aspekt liczbowy – ustalenia dotyczące liczby tekstów dla każdej tematyki z podziałem na grupy formalne (typologia dokumentów oraz rola ensiego)	353
4.2.1.	Zestawienia zbiorcze	355
4.2.2.	Zaangażowanie ensiego w poszczególnych sektorach gospodarki	357
4.2.3.	Zestawienie porównawcze wszystkich tabel tematycznych pod kątem udziału tekstów w każdej podgrupie odzwierciedlającej formularz dokumentu oraz charakter aktywności ensiego	372
4.3.	Aspekt chronologiczny	374
4.3.1.	Dla rozdziału: Prace i pracownicy, rozliczanie czasu pracy	375
4.3.2.	Dla rozdziału: Hodowla i dystrybucja zwierząt	377
4.3.3.	Dla rozdziału: Dystrybucja artykułów spożywczych pochodzenia rolniczego i hodowlanego	379
4.3.4.	Dla rozdziału: Przemysł tekstylny – dystrybucja wełny, tkanin i płócien	381
4.3.5.	Dla rozdziału: Pozyskiwanie i przetwórstwo trzciny, drewna i innych roślin przemysłowych	383
4.3.6.	Dla rozdziału: Garbarstwo i skórnictwo – skóry i ścięgna	385
4.3.7.	Dla rozdziału: Metalurgia, kamieniarstwo, garncarstwo i inne gałęzie przetwórstwa	387

4.3.8.	Dla rozdziału: Dokumenty dotyczące dystrybucji różnych artykułów spożywczych, przemysłowych lub zwierząt hodowlanych	389
4.3.9.	Dla rozdziału: teksty różne – etykiety i dokumenty sądowe, teksty uszkodzone, teksty datowane wg kalendarza państwowego, teksty z Girsu-Lagaś i Puzriś-Dagān	391
4.3.10.	Zestawienie zbiorcze i wnioski ogólne	393
5. Ensi jako zarządca i administrator: analiza aktywności urzędowej namiestnika prowincji w czasach III dynastii z Ur		398
5.0.	Uwagi wstępne	398
5.1.	Rola ensiego i podległych mu urzędników zarejestrowana w dokumentach dotyczących rozliczania czasu pracy oraz ewidencji ekip roboczych i indywidualnych pracowników	399
5.1–1.	Prace rolne, polowe, irygacyjne i inne z nimi związane	399
5.1–2.	Transport wodny	402
5.1–3.	Transport lądowy	404
5.1–4.	Inne prace	405
5.1–5.	Listy pracowników	407
5.2.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w sektorze hodowlanym	408
5.2.1.	Ensi odbiorcą zwierząt i paszy	408
5.2.2.	Odbiorcą zwierząt urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	416
5.2.3.	Odbiór zwierząt potwierdza członek rodziny ensiego	417
5.2.4.	Odbiór zwierząt potwierdza osoba służbowo związana z ensim	418
5.2.5.	Ensi dostawcą zwierząt	418
5.2.8.	Ensi obecny w tekstach dotyczących hodowli w innej roli niż odbiorca i dostawca zwierząt	419
5.3.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w obrocie artykułami spożywczymi	420
5.3.1.	Ensi potwierdza odbiór artykułów spożywczych	421
5.3.2.	Odbiorcą artykułów spożywczych urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	429
5.3.3.	Odbiór artykułów spożywczych potwierdza członek rodziny ensiego lub jego personelu	430
5.3.5.	Ensi formalnym odbiorcą artykułów spożywczych	431
5.3.8.	Różne teksty poświadczające aktywność ensiego w obrocie artykułami spożywczymi	432
5.4.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w obrocie tekstyliami	433
5.4.1.	Dystrybucja wełny	434
5.4.2.	Dystrybucja tkanin i płócien	438
5.5.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w pozyskiwaniu trzciny, drewna oraz wyrobów pochodnych, a także w obrocie tymi towarami	439
5.5.1.	Ensi formalnym odbiorcą towarów	440
5.5.2.	Odbiorcą towarów urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	440
5.5.5.	Ensi dostawcą towarów	442
5.5.8.	Teksty różne i rachunki rozliczeniowe	442
5.6.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w obrocie skórą i wyrobami skórzanymi	443
5.7.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w obrocie srebrem oraz innymi metalami i wyrobami rzemieślniczymi	446
5.7.1.	Ensi formalnym odbiorcą towarów	446
5.7.2.	Odbiorcą towaru urzędnik posługujący się pieczęcią z dedykacją dla ensiego	447
5.7.5.	Ensi dostawcą towarów i w innej roli	448
5.8.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w dokumentach dotyczących towarów różnego asortymentu	449
5.8.1.	Ensi formalnym odbiorcą towarów	449
5.8.5.	Ensi dostawcą towarów	450
5.8.8.	Obecność i działania ensiego w tekstach różnych i w rachunkach kupieckich	450

5.9.	Rola ensiego w wymiarze sprawiedliwości oraz adnotacje o nim w etykietkach pisan-dub-ba	452
5.10.	Informacje o ensim w tekstach uszkodzonych	454
5.11.	Rola ensiego i podległych mu urzędników w dokumentach datowanych wg kalendarza państwowego, ale odnoszących się do rzeczywistości administracyjno-gospodarczej prowincji Umma	455
5.12.	Obecność ensiego Ummy w dokumentach z Girsu-Lagaś i Puzriś-Dagān	457
5.12.1.	Teksty z Girsu-Lagaś wzmiankujące ensiego z Ummy	457
5.12.2.	Teksty z Puzriś-Dagān wzmiankujące ensiego z Ummy	457
6.	Ensi jako posiadacz, beneficjent i zwierzchnik	459
6.1.	Majątek ensiego	459
6.1.1.	Pola ensiego	459
6.1.2.	Sady i ogrody ensiego	464
6.1.3.	Dom ensiego (e ₂ ensi ₂ -ka)	464
6.1.4.	Zabudowania gospodarcze ensiego: magazyn (e ₂ -dub-ba ensi ₂ -ka), skład (ga ₂ -nun ensi ₂ -ka) i stodoła (i ₃ -dub ensi ₂ -ka)	466
6.1.5.	Statek ensiego (ma ₂ ensi ₂ -ka)	466
6.1.6.	Powóz ensiego (^{gis} gigir ensi ₂ -ka)	468
6.1.7.	Signum ensiego (šu-nir ensi ₂ -ka)	468
6.1.8.	Stada ensiego (bydło, owce, kozy)	469
6.1.9.	Towary będące własnością ensiego lub dla niego przeznaczone	470
6.1.10.	Majątek ensiego: własność prywatna czy prebenda – kwestia e ₂ -du ₆ -la	472
6.2.	Rodzina i najbliżsi krewni ensiego	476
6.2.1.	Majątek i aktywność małżonki ensiego (dam ensi ₂ -ka) oraz dzieci z konkubiny lukur	476
6.2.2.	Syn ensiego	478
6.2.3.	Brat ensiego	479
6.2.4.	Kariery urzędnicze członków najbliższej rodziny oraz rodu ensiego Ummy na tle podobnych przypadków z Girsu-Lagaś i Nippur	479
6.3.	Personel ensiego: najbliższy krąg współpracowników i pracowników	483
6.3.1.	Personel ensiego jako kolektyw a inne struktury administracyjno-pracownicze z terenu prowincji	483
6.3.2.	Personel i pracownicy ensiego zidentyfikowani poprzez zajmowany urząd lub wykonywany zawód	486
6.3.3.	Stali „pełnomocnicy” (kuš ₇) ensiego	487
6.3.4.	Krąg najbliższych i stałych współpracowników namiestnika używających pieczęci z dedykacją dla ensiego	490
6.3.5.	Krąg najbliższych i stałych współpracowników ensiego zajmujących się jego majątkiem	495
6.4.	Zakończenie	496
7.	Aneksy	503
Aneks 1.	Pieczęcie z dedykacjami dla króla	503
Aneks 2.	Pieczęcie z dedykacjami dla ensiego	507
Część 1.	Pieczęcie z dedykacjami dla ensiego Ummy	507
Część 2.	Pieczęcie z dedykacjami dla ensich innych miast	513
8.	Bibliografia i spis skrótów	515
8.1.	Bibliografia	515
8.2.	Spis skrótów	538